

megértés) ellenőrzésére a tanító kimondja a kérdéses szó hangsorát, a tanuló megjelöli a szóban forgó figurát; 2. a tanító megjelöli a figurát, a tanuló pedig hangosan megnevezi azt.

Az értés ellenőrzésére például a tanító létrehoz a posztótáblán egy szituációt, amelyet a tanulók élőbeszédben kifejeznek. Vagy: néhány tanuló fölídéz egy dialógust, egy jelenetet, egy másik csoport pedig ennek megfelelően elhelyezi a figurákat a táblán; a táblán ábrázolt szituációt egy tanuló a tanító útmutatásai szerint módosítja; egy tanuló módosít egy szituációt, egy másik tanuló élőbeszédben jelzi a változásokat. Ha van két posztótáblánk, megcsinálhatjuk azt, hogy a tanító az egyikken fölépít egy szituációt, amelyet a tanulók hangosan leírnak. Egy tanuló – aki nem látja az első táblát – az élőbeszéd alapján újraalkotja a szituációt. Végül összehasonlítjuk és elemezzük a két ábrázolást.

A nyelvi játékok köre szinte vég nélkül bővíthető tanítói és tanulói ötlet, valamint a szakirodalomban fellelhető didaktikus játékok nyomán.

Végezetül nyomatékosítani szeretnénk, hogy a posztótábla egy eszköz az idegennyelv-tanításban. Alkalmazását szorgalmazva arra buzdítunk, hogy alkalmazása során tudjunk tőle elszakadni, és más eszközök és formák (pl. dramatikus és szerepjáték, képek stb.) arányos felhasználásával tegyük hasznossá a tanítási folyamatot.

IRODALOM

[1] *Frères Jacques: Méthode de langage pour enfants de 7 à 11 ans.* (BELC – Hachette).

[2] *J. és G. Capelle: La France en direct. Enseignement du français pour adalescents.*

[3] *Le tableau de feutre dans la classe de la langue vivante.* (BELC – Istra.)

DR. BENE KÁLMÁN

Szeged

Szabadon választott Radnóti-vers elemzése

RADNÓTI MIKLÓS: HASONLAT

Fázol? olyan vagy, mint
hóval teli bokron az árva madárfütty.

Nyolcadik osztályban, amikor József Attila és Radnóti költészetének feldolgozását zárjuk, önálló verselemzést kell előkészítenünk a tanmenet ajánlása alapján. Egy, a tankönyvben szereplő de az órán nem tárgyalt vers közös feldolgozását javasoljuk.

Az elmúlt tanévben a tankönyv Radnóti-fejezetének kis verseiből választottam ki a Hasonlat címűt, mondván, hogy a legfontosabb tudnivalók összegyűjtésére talán ennek a kis versnek az esetében elegendő lesz az idő. Ez a feltételezés némi derűtséget keltett. Amikor azt is elárultam, hogy csak igen fáradságos házi feladattal tudjuk majd az órai munkát befejezni – a vidámság hitetlenséggel vegyes megrökönyödéssé változott át.

A tanulók a magukkal hozott Radnóti kötetekben előbb némán, majd a kijelölt „előadók” hangosan olvasták el – a készségfejlesztés sokoldalúvá tétele érdekében – a Papírszeletek tíz kis versét.

A Radnóti-sorok nyújtotta élmény után megkezdtük a vers értelmezését. A megbeszéléssel párhuzamosan írtunk vázlatot is – a vázlatot az írás végén közöljük –, abból a célból, hogy az egy leendő, mintául szolgáló verselemző fogalmazás váza legyen.

A vers létrejöttének, keletkezésének körülményeivel kezdünk. Az 1944-es évről és Radnóti életéről, feleségéről az órán elegendő volt néhány mondat, hiszen a tanultak otthon is feleleveníthetők a tankönyvből. Valamivel részletesebben elidőztünk a Papírszeletek címnél és a versciklus fogalmánál. Hamar megtalálták a tanulók a megfelelő analógiákat; az életrajzi óráról „beugrott” a Razglednicák, és – tanári segítséggel – sikerült előhalászni a feledésből Arany: A csillag-hulláskor című kis „szösszeneteit” is. Abban is megegyeztünk, hogy a Papírszeletek cím sugallatával szemben igenis lehetnek fontosak ezek a kis alkotások is. Arany és Radnóti bizonyította számunkra, hogy a műalkotások értékében a terjedelemnek nincs lényeges szerepe.

A vers címé egy költői kép megnevezése. Az ilyen címadás, vagyis olyan, ahol valamilyen költői eszköz vagy műfaj válik a vers címévé, elég gyakori Radnóti és József Attila költészetében – közöltem a tanulókkal. Rögtön példát találtak erre az eklogákban és a Töredékben, a kötet lapozgatása után felfedezték az Októbervégi hexametereket, a Tétova ódát, a Virágéneket, a Dalt és a Hasonlatokat. (Otthon, szörgalmi feladatként József Attila ilyen címadását lehetett bizonyítani a kötet olvasgatásával – meg is találták többek között az Ódát, Elégiát, Ars poeticát, a Szegényember balladáját és más balladákat, számos dalt, a Hexametereket és a Két hexametert, a Szonettjátékot és a Modern szonettet, Himnuszokat, az Írásjel c. verset.) A hasonlatot definiáló tanulót két helyen ellenőriztük: a tankönyv Emlékeztető kislexikonából és Kovács-Szérdahelyi: Irodalomelméleti alapfogalmak című kézikönyvéből. Megbeszéltük, hogy ez a kép milyen központi helyet foglal el Radnóti lírájában, a gyerekek nagyon szép példákat idéztek azonnal. A legnépszerűbb a „Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngye ága” sor lett. Felolvastam az első szakaszt a Hasonlatokból, „kedvcsinálónak”:

Olyan vagy, mint egy suttogó faág,
ha rámhajolsz,
s rejtelmcs ízű vagy,
olyan vagy, mint a mák,

(Az ellenőrzésnél kiderült, hogy három kivételével mindenki elolvasta a Hasonlatokat – ha hihetők a gyerekek őszinteségének.)

A cím után vizsgáltuk meg a vers felépítését. Ez a mű pontosan beváltja, amit a cím ígér: a két sor egyetlen hasonlat szokványos két oldalából, a hasonlóból és a hasonlítottból áll. Illetve, a hasonlattól elkülöníthető, de vele szoros mondattani egységet alkot a „Fázol?” kérdés. Ez költői kérdés – hangzott a gyors minősítés. Igaz, hiszen nem választ váró, a mindennapi kommunikáció szintjén elhangzó érdeklődésről van szó. De a vers felütése megszólítás is. Két dolgot kellett róla eldöntenünk: kit szólít meg, és milyen a hangulata, hangvétele?

Az első kérdésre két választ kaptam – a többség szerint hitveséhez szól a költő, a kisebbség szerint önmagához. (Ez utóbbiak véleményét az egyik elmúlt József Attila-óra befolyásolta, ahol a Karóval jöttél . . . c. költeménnyel kapcsolatban szó esett az önmegszólító típusú versekről.) A többség elképzelését fogadtuk el, miután érvek sorát sorakoztatták fel igazuk bizonyítására: a hasonlat lírai szépsége jobban illik egy szeretett nőhöz, a Papírszeletek jónéhány darabja egyértelműen szerelmes vers, a kérdés-megszólítás hangulata: megհittsége, a belőle kihallatszó együttérzés, féltő aggodás ezt igazolja. Mint a Levél a hitveshez című versben, a Hetedik eclogában – állapították meg. Mindehhez még hozzátettem a Radnóti első kötetében szereplő Szerelmes vers Boldogasszony napján c. költemény kezdő szakaszát:

Fázol? várj, betakarlak az éggel,
hajadra épül a himzett csillagok
csokra és holdat lehellek a
szemed fölé.

(Ezt a verset szintén otthon lehetett végigolvasni.)

A bevezető kérdést követi a tulajdonképpeni hasonlat. A költő a vers két sorában elkülöníti egymástól a szeretettel, együttérzéssel megszólított kedves képét és a rá hasonlító természeti látványt. Illetve: a költői kép egyik oldala, a behavazott bokor képe látható csak... A madárfütyty és a havas ág, hang és kép együtt: a gyerekek felfedezték a hasonlatban a szinesztéziát. (Találkoztunk már ilyen hasonlattal a Levél a hitveshez c. versben is. Ennyi útmutatás elég volt a zsolttár-hasonlat rokon-voltának felismeréséhez.) Már csak a szinesztézia meghatározása volt hátra, a hasonlatnál leírt módon. Ráadásként volt, akinek feltűnt a sorban az ellentét is: *hóval teli bokor* – *árva madárfütyty*.

Ezt követően a nyelvi elemzésnél három részre osztottam az osztályt. Míg két oszlop az eddig behajtott táblafeleken álló két kérdéscsoportra önálló munkával kereste a választ, a harmadik csoporttal folytattam a megbeszélést. A vers mondatát – mondatait? – vizsgáltuk meg. Megállapítottuk, hogy a megszólító kérdés egyetlen igei állítmányból álló külön mondatként felfogható, és annak, hogy Radnóti nem kezdte nagy betűvel a következő mondatot, inkább tartalmi, mintsem nyelvtani okai vannak. A költő ezzel a kérdéssel is megjeleníti a kedvest, és ehhez kapcsolódik szorosan az őt bemutató kép. A kérdés egy állítmányi alárendelő összetett mondat követi, hasonlító sajátos jelentéstartalommal. Érdekeségként elvégeztük az alárendelő összetett mondat transzformációját egyszerű mondatá. A legjobb változat így hangzott: Fázol? Hóval teli bokron vagy árva madárfütyty. Lám, a hasonlatból egy újabb költői képhez jutottunk – bizonyítva, hogy milyen közel is állnak egymáshoz a metafora és a hasonlat.

Megállapítottuk a költemény verselését is. A ritmizálás után felismerték a tanulók a daktilusokat. Honnan ismerős ez a versláb? Az eclogák hexameteireiből – válaszolták, sőt valaki azt is gyorsan kivágta, hogy ez a vers egyetlen hexameter. Okos tévedésnek bizonyult ez a közbeszólás: az „árva madárfütyty” versbefejezés valóban a hexameterre jellemző zárásnak tűnik, noha a vers hét verslábból áll.

Ekkor vetettem véget az önálló munkának, egy tanuló összefoglalta számukra a versmondatról és a verselésről megbeszélteket. Az első csoport kérdései a költemény szókincsére vonatkoztak:

1. Milyen szófajok találhatóak a vers első és második sorában? Mi a két sor szavainak jelentésében észlelhető különbség? Mi ennek az oka?

2. Játsszunk a szóval! Írd át a verset rokon értelmű szavakkal (pl.: Fázol? – Reszketsz? stb.)! Miért jobb, szebb Radnóti szövege?

A válaszok ellenőrzésénél megállapítottuk, hogy ige csak az első sorban van, kötőszó és névmás társaságában, a második sorban szinte csak főnevek és mellénevek sorakoznak. Az első sorból még a „fázol” ige jelentése a leginkább konkrét, de ez sem „megfogható” – a többi szó helyettesít, vagy viszonyokra utal. A második sor minden szava, kifejezése konkrét, érzéki benyomásokon alapul, képszerű. Miért? Miért *utal* csak a kedvesre, miért „bújik el” a szép nő – és miért van jelen a havas táj, miért hangzik fel a maga valóságában a madárfütyty? Talán mert a kedves távol van a munkatáborban raboskodó költőtől, de az ottani szép tájban is őt véli látni – vetették fel. És azt hiszem, nagyon közel jutottunk a vers végső lényegéhez, üzenetéhez.

A „Játsszunk a szóval!” vetélkedő megoldásaiból a legköltőibb változat címét a következő nyerte el:

Reszketsz? olyannak tűnsz, mint
behavazott cserjén a magános madárdal.

Ezek túlságosan nagy szavak! Erőltetett! Túl szép! A ritmusa se mszabályos az ártírt versnek! Radnóti szövege olyan egyszerű, mintha mi mondanánk. – Ilyen és ehhez hasonló bírálatok hangzottak el. Levonhattuk tehát a tanulságot: a költészetben nem feltétlenül az erőteljes stílushatású, ritkább, vagy „költőibb” szavak, kifejezések a fontosak, az a fontos, hogy minden szó a helyén legyen, úgy érezzük: *csak így lehet* ezt elmondani, ezt az érzést megfogalmazni. Radnóti nyelvére, stílusára, különösen az utolsó korszakra, ez a klasszikus tisztaság, egyszerűség a jellemző.

A másik padsornak a következő kérdései voltak:

1. Milyen hangrendű szavak vannak többségben?
2. Milyen a mély és magas magánhangzók aránya, a címet is beszámítva?
3. Milyen a folyamatosan ejthető, „zeneibb” mássalhangzók (pl.: z, m, n, s, l) és a keményebb mássalhangzók (pl.: t, d, gy, ty) aránya, a címet is beszámítva?
4. Mire következtetsz mindebből?

Az első válasz egyértelmű mély hangrendű főlényt mutatott. A két magas hangrendű szó közül a *mint* súlytalan kötőszó, a *te* szó a hóval teli kifejezésben szinte csak jelentésmódosító, képző-szerepű (=havas). Ezek a magas hangrendű szavak nem zavarják tehát a mély hangok borús, „gordonka-hangú” harmóniáját. Annál váratlanabb a madárfütty szokatlan, szinte vidám stílushatása. Vajon mit jelent? A verszáró szó váratlan, vidám fordulata felidéri az elveszett idillt, a régi boldogságot. A fájdalmas csupán az, hogy ebből már csak egy madárfütty maradt.

A mély és magas hangok aránya 17:4 volt, a mély magánhangzók száma több, mint négyszer annyi. A „zenei” mássalhangzók száma 24, a zárhangoké 8 – itt háromszoros az arány. A vers szépségéhez, tiszta szomorúságához és tartalmához, hangulatához is hozzájárul a hangok „zeneje”.

Az elemzés befejezéseként megpróbáltuk megfogalmazni a vers üzenetét. A nyelvi elemzésnél, a formai oldal feltérképezésénél vagy a költemény létrejöttét vizsgálva már sok minden elhangzott erről is.

Ez a kis vers tehát a kedveshez szól, aki csak képzetben van jelen. A költő és felesége meghitt kapcsolatát egy szép természeti kép jeleníti meg, de ez a kapcsolat nem a jelen boldogsága, ez egy távoli, elmúlt idill felidézése. Az emlékezetbe idézett múlt, a hideg elnémuló madárfütty erőt ad a költőnek a jelen: a háború, a kiszolgáltatottság, a rabság elviseléséhez, talán erőt ad a túléléshez.

Összevetettük Radnóti kis versét József Attila Reménytelenül (Lassan, tünődve) c. költeményének záró szakaszával. Nem véletlenül tér el a két vers címe: József Attilaé a vigasztalan, tökéletes, reménytelen, kozmikus magány – Radnótié kiszolgáltatott, szomorú, emberi egyedüllét, József Attilánál a csupasz úrben a semmi ágán vacog a költő szíve – Radnótinál hóval teli bokron, egy szép, emberi tájban szólal meg a társat, az egykori boldogságot jelentő madárfütty.

A mondanivaló megfogalmazása már elég nehéznek bizonyult, itt igencsak szükség volt tanári segítségre. Az óra befejezésénél azt a házi feladatot kapták a tanulók, hogy a menet közben írt vázlat alapján próbálják az órán megbeszélteket egy egységes vers-elemző fogalmazásban megírni. Kértem, hogy minden általuk fontosnak tartott megállapítást fogalmazzanak meg, és minden lényegtelenet hagyjanak el. Akinek bármiben eltérő véleménye van, megfelelő érvekkel alátámasztva írja bele a munkájába, az önálló gondolatokat külön jutalomban részesítem. (Két tanuló érdemelt ki külön jelest – az egyik szerint nem bizonyítottuk elfogadhatóan, hogy ez a vers nem csak a költőről szól, szerinte a feleséget csak beleképeltük a költeménybe; a másik szerint a Hasonlat ritmizálható hangsúlyos versként is, három kétütemű hatos sorba: 2/4

4/2 // 3//3 szótagszámmal.)

Az órai szóbeli munka alapján írt verselemzéseket kijavítva úgy érzem, megvolt a kellő előkészítés arra, hogy önálló verselemzést adjak feladatul. Témának Radnóti és József Attila kis terjedelmű versei közül jelöltem ki néhányat. Azt hiszem, a középiskola előtt, ahol a dolgozatok többsége érkekezés, így is alig készítjük elő ezt a legnehezebb „fogalmazási műfajt”.

hangsúlyos versként is, három két ütemű hatos sorba: 4/2 // 3/3 szótagszámmal.)

Melléklet: A tábla képe

Radnóti Miklós: Hasonlat

I. Keletkezése – R. 1944-ben

– R. és hitvese

– a versciklus és címe

(Razglednicák, Naptár, Arany J. kis versei.)

II. A) Cím – Címadás

– Mi a hasonlat?

– R. hasonlatai

(Hasonlatok, Virágének, Dal, Októbervégi hexameterek, Eclogák, Tétova óda.)

B) Felépítés

költői képek : hasonlat

1. sor

költői kérdés, megszólítás

hasonlított

(Levél a hitveshez, Szerelmes vers)

2. sor

hasonló (szinesztézia, ellentét)

C) Nyelvi elemzés,

Verselés : daktilusok

– Mondat(ok) : hiányos m. hasonlító áll. alár, összetett m.

– Szavak : 1. sor helyettesítő, utaló (ige, névmás, kötőszó)

2. sor konkrét, „tartalmas” (főnév, melléknév)

– Hangok : mély mgh.-k többsége (17:4)

„zenci” msh.-k többsége (24:8)

III. A vers „üzenete”

(József A.: Reménytelenül)

H. f.: Elemző fogalmazás a vázlat alapján – önálló ötlet külön díjazva!

SZOMORU MIKLÓS

Törtel

Néhány hagyományos oktatástechnikai eszköz újszerű alkalmazásáról

Az oktatás technikai eszközei alig másfél évtized alatt forradalmi jelentőségű fejlődésen mentek keresztül. Az akkoriban elterjedő írásvetítő s az egyre szaporodó auditív, vizuális és audiovizuális ismerethordozók óriási lépést jelentettek a korábbi szemléltetési